

યુનાનમતેલોકાઞ્ચન્ધેનુતમસાર્વતાઃ॥તાંસ્ત્રેપ્રેઙ્ઘાપિગૃહ્ણતિયેકેચાલ્કહનોજનાઃ॥૩૧॥ઞ્ચનેજ
 દેકમ્ઞ્ચનેજદેકમ્મનસોજવીયોનેનદેવાઞ્ચાશુભઞ્ચર્ષમશતિ॥તદ્વાવતોવ્યાનસ્યેતિતિપુત્રસ્મિ
 ન્નપોમાતુરિશ્વાદુષ્ટતિ॥૩૨॥નદેવતિતદેવવિતૈજવિતદેવૈત્તિકે॥તદુત્તરસ્યસર્વસ્યતદુ
 સર્વસ્યાસ્યવાચ્યતઃ॥૩૩॥યસ્તુયસ્તુસંઘોણશ્રુતાઞ્ચાલ્કનૈવાનુપશ્યતિ॥સર્વશ્રુતેષુચાલ્કમાનસ
 તૌનવિવિકિત્સતિ॥૩૪॥યસ્મિન્સંઘોણશ્રુતાઞ્ચાલ્કનૈવારદ્દિજાનતઃ॥તત્ત્રકોમોહઃકઃશોકઃ
 એકત્તમનુપશ્યતઃ॥૩૫॥સપરિસપર્યંગાહુક્રમકાયમદ્વણમસ્ત્રોવિરહશુદ્ધમપાપવિદ્મઃ॥

મહાભારતની કથાઓ

ઘૌમ્ય ઋષિ અને તેમના ત્રણ શિષ્યોની કથા

એક સમયે ઘૌમ્ય નામના ઋષિ થઈ ગયા. તેમના ત્રણ શિષ્યો : ઉપમન્યુ, આરુણિ અને વેદ. તેમણે
 પાંચાલ દેશના શિષ્ય આરુણિને આજ્ઞા કરી, ખેતરમાં જઈ ક્યારીઓના પાળા બાંધી દે. ઉપાધ્યાયની
 આજ્ઞા થઈ એટલે પાંચાલ દેશનો આરુણિ ત્યાં ગયો પરંતુ ક્યારીઓના બંધ બાંધી શક્યો નહીં; અતિ
 પરિક્ષમ કર્યા પછી તેને એક ઉપાય સૂઝ્યો, અને તે ક્યારીમાં આડો સૂઈ ગયો. સૂઈ જવાને કારણે
 તે પાણી પણ રોકાઈ ગયું, ત્યાર પછી ઘૌમ્ય ઋષિએ શિષ્યોને પૂછ્યું, ‘પાંચાલ દેશનો આરુણિ ક્યાં
 જતો રહ્યો છે?’

તેમણે કહ્યું, ‘ભગવન્, આપે તો ક્યારી બાંધવા મોકલ્યો હતો.’ આમ કહ્યું એટલે ઘૌમ્ય ઋષિએ
 શિષ્યોને કહ્યું, ‘ચાલો તે જ્યાં ગયો છે ત્યાં બધા જઈએ.’ ત્યાં જઈને તેઓ તેને મોટેથી સાદ પાડવા
 લાગ્યા, ‘હે આરુણિ, તું ક્યાં છે? વત્સ, ચાલ્યો આવ.’ ઉપાધ્યાયનું બોલવું સાંભળીને આરુણિ ક્યારી
 પરથી ઊભો થઈને ગુરુ પાસે આવ્યો. તેમને કહ્યું, ‘હું આ રહ્યો. ક્યારીમાંથી નીકળતા અને ન રોકાતા
 પાણીને અટકાવવા માટે હું સૂતો હતો અને ત્યાં મેં તમારો બોલ સાંભળ્યો, તરત જ ક્યારી તોડ્યા
 વિના જ અહીં આવી પહોંચ્યો છું. હું આપનું અભિવાદન કરું છું. મને આજ્ઞા આપો. હું શું કરું?’

ઉપાધ્યાયે તેને કહ્યું, 'તું ક્યારીને ભાંગ્યા વિના જ બહાર આવ્યો છું એટલે તું ઉદાલક નામથી પ્રસિદ્ધ થઈશ.' ઉપાધ્યાયે તેના પર કૃપા કરી. 'તેં મારી આજ્ઞા પાળી છે એટલે તારું શ્રેય થશે અને સંપૂર્ણ વેદ, ધર્મશાસ્ત્રોમાં તું નિપુણ થઈશ.' આમ ગુરુની આજ્ઞાથી તે પોતાના મનગમતા પ્રદેશમાં ગયો.

દૌમ્ય ઋષિના બીજા શિષ્યનું નામ ઉપમન્યુ હતું.

ઉપાધ્યાયે તેને આશ્રમ બહાર મોકલ્યો, 'વત્સ, તું ગાયોની રક્ષા કર.' ઉપમન્યુ ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે ગાયોનું રક્ષણ કરવા લાગ્યો. આખો દિવસ ગાયોની રક્ષા કરીને દિવસના અંતે ઉપાધ્યાય પાસે આવીને નમન કરતો. ગુરુએ તેને પુષ્ટ જોઈને પૂછ્યું, 'વત્સ ઉપમન્યુ, તું કેવી રીતે ગુજરાન ચલાવે છે? હું તને ખૂબ જ પુષ્ટ જોઉં છું.' તેણે ઉપાધ્યાયને કહ્યું, 'હું ભિક્ષા માગીને નિર્વાહ કરું છું.'

ઉપાધ્યાયે કહ્યું, 'મારી આજ્ઞા સિવાય ભિક્ષાનું ખાવું ન જોઈએ.'

'ભલે, એમ કરીશ.' કહીને તે ફરી ગાયોની રક્ષા કરવા લાગ્યો. ગાયોની રક્ષા કરીને તે ઉપાધ્યાય પાસે જઈને નમન કરતો હતો. ત્યારે પણ ઉપાધ્યાયે તેને પુષ્ટ જોઈને કહ્યું, 'વત્સ, ઉપમન્યુ, તું બધી જ ભિક્ષા મને આપી દે છે. હવે તું કેવી રીતે નિર્વાહ ચલાવે છે?' આ સાંભળીને ઉપાધ્યાયને તેણે કહ્યું, 'પહેલી ભિક્ષા આપને આપી દઈ બીજી વાર ભિક્ષા લાવું છું, એ રીતે મારો નિર્વાહ ચાલે છે.'

ઉપાધ્યાયે તેને કહ્યું, 'ગુરુકૂલમાં આ ન્યાયપૂર્ણ ન કહેવાય. આમ કરીને બીજા ભિક્ષાર્થીઓની વૃત્તિનો અંત લાવે છે. તું લોભી બન્યો છે.'

'ભલે.' એમ કહીને ગાયોની રક્ષા કરવા લાગ્યો, ગોરક્ષા કરીને ફરી તે ઉપાધ્યાય પાસે આવીને નમન કરતો, ત્યારે પણ ઉપાધ્યાયે તેને પુષ્ટ જોઈને પૂછ્યું, 'હું તારી બધી ભિક્ષા લઈ લઉં છું. તું બીજી વાર ભિક્ષા માગતો નથી અને છતાં તું પુષ્ટ છે. તું તારો નિર્વાહ કેવી રીતે કરે છે?'

ઉપમન્યુએ ગુરુને કહ્યું, 'આ ગાયોનું દૂધ પીને હું નિર્વાહ કરું છું.'

ત્યારે ઉપાધ્યાયે તેને કહ્યું, 'મારી આજ્ઞા વિના તારે દૂધ પીવું ન જોઈએ.'

તે 'ભલે' કહીને ગાયોની રક્ષા કરવા લાગ્યો અને ફરી ઉપાધ્યાયના ઘરે જઈને નમન કરતો રહ્યો. ત્યારે ઉપાધ્યાયે તેને પુષ્ટ જોયો. તેમણે કહ્યું, 'તું ભિક્ષા નથી લેતો, બીજી વાર ભિક્ષા માગતો નથી, દૂધ નથી પીતો, અને પુષ્ટ છે. તું નિર્વાહ કેવી રીતે ચલાવે છે?'

આ સાંભળીને તેણે ઉપાધ્યાયને કહ્યું, 'વાછરડાં જ્યારે ગાયોને ધાવે છે ત્યારે જે ફીણ કાઢે છે તે પીને જીવું છું.'

એટલે ઉપાધ્યાયે તેને કહ્યું, 'આ બધા ગુણવાન વાછરડા અનુકંપાથી વધારે ફીણ પાડે, એમ કરીને તું વાછરડાનો ભાગ છિનવે છે. ફીણ પીવું પણ તારે માટે યોગ્ય નથી.'

'ભલે' એમ કહીને તે ભૂખ્યા પેટે ગાયોની રક્ષા કરતો રહ્યો.

આમ તે ભિક્ષા માગતો ન હતો, બીજી વાર ભિક્ષા માગતો ન હતો, દૂધ પીતો ન હતો, દૂધનું ફીણ પીતો ન હતો. એક સમયે અરણ્યમાં ખૂબ જ ભૂખ્યો હતો એટલે તેણે આકડાનાં પાન ખાધાં.

ખારાં, કડવાં અને ગરમ એવાં એ પાંદડાં ખાઈને તે આંખો ગુમાવી બેઠો. અંધ હોવા છતાં ફર્યા કરતો હતો, અને કૂવામાં પડી ગયો.

ઉપમન્યુ પાછો ન ફર્યો એટલે ઉપાધ્યાયે શિષ્યોને કહ્યું, 'મેં ઉપમન્યુને બધા જ પ્રકારના ભોજનની ના કહી હતી. નિશ્ચિત તે કોધે ભરાયો હશે. એટલે જ ઘણા સમયથી ગયો હોવા છતાં તે હજુ પાછો ફર્યો નથી.' આમ બોલીને વનમાં જઈને ઉપમન્યુને સાદ દેવા લાગ્યા, 'અરે ઉપમન્યુ, તું ક્યાં છે? વત્સ, તું ચાલ્યો આવ.' ત્યારે ઉપમન્યુ ગુરુનો પોકાર સાંભળીને મોટેથી કહેવા લાગ્યો, હે ઉપાધ્યાય, હું કૂવામાં પડ્યો છું.'

ઉપાધ્યાયે પૂછ્યું, 'તું કૂવામાં કેવી રીતે પડ્યો?'

તેણે તેમને કહ્યું, 'આકડાનાં પાંદડાં ખાવાથી હું અંધ થઈ ગયો છું. એટલે કૂવામાં પડી ગયો છું.'

એટલે ઉપાધ્યાયે તેને કહ્યું, 'તું અશ્વિનીકુમારોની સ્તુતિ કર. દેવતાઓના વૈદ તને આંખો આપશે.'

ઉપાધ્યાયની વાત સાંભળીને ઉપમન્યુ ઋગ્વેદની ઋચાઓ વડે અશ્વિનીકુમારોની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

(ઉપમન્યુ ઋગ્વેદ અંતર્ગત અશ્વિનીકુમાર દેવોની સ્તુતિ કરે છે.)

આ સ્તુતિથી અશ્વિનીકુમાર ત્યાં આવ્યા અને ઉપમન્યુને કહ્યું, 'અમે તારી સ્તુતિથી પ્રસન્ન થયા છીએ, આ પૂડો લે અને ખા!' આ સાંભળીને ઉપમન્યુએ કહ્યું, 'તમે કદી અસત્ય બોલતા નથી પરંતુ હું ગુરુને અર્ધા વિના આ પૂડો નહીં ખાઈ શકું.'

ત્યારે અશ્વિનીકુમારોએ તેને કહ્યું, 'આ પહેલાં તારા ગુરુએ પણ સ્તવન કર્યું હતું અને પોતાના ગુરુને આપ્યા વિના પૂડો ખાધો હતો. એટલે તારા ગુરુએ જેમ કર્યું હતું તેમ તું પણ કર.'

એ સાંભળીને ઉપમન્યુ ફરી બોલ્યો, 'હે અશ્વિનીકુમારો, હું અનુનય કરીને કહું છું: ઉપાધ્યાયને ધરાવ્યા વિના હું આ પૂડો નહીં ખાઉં.'

અશ્વિનીકુમારોએ તેને કહ્યું, 'આવી ગુરુભક્તિથી અમે પ્રસન્ન થયા છીએ, તારા ગુરુના દાંત લોખંડના હતા. તારા દાંત સોનાના થશે. તું નેત્રવાળો થઈશ અને તારું કલ્યાણ થશે.'

અશ્વિનીકુમારોએ આમ કહ્યું, એટલે નેત્રો પ્રાપ્ત કરીને ઉપમન્યુ ગુરુ પાસે આવીને પ્રણામ કરવા લાગ્યો. બધી વાત કરી. ઉપાધ્યાય પ્રસન્ન થયા. અશ્વિનીકુમારોએ જેવું કહ્યું છે તેવું જ થશે, બધા વેદોનું જ્ઞાન તને પ્રાપ્ત થશે.'

આ પ્રમાણે ઉપમન્યુની પરીક્ષા થઈ.

(આદિ પર્વ, ૩)

રુરુ અને પ્રમદરાની કથા

એક જમાનામાં તપસ્વી અને વિદ્યાવાન તથા બધાં પ્રાણીઓના હિતચિંતક એવા સ્થૂળકેશ નામે વિખ્યાત ઋષિ થઈ ગયા. તે જ અરસામાં વિશ્વાવસુ નામના ગંધર્વે મેનકા સાથે સંબંધ બાંધીને એક કન્યાને જન્મ આપ્યો. યથાસમયે મેનકાએ તે કન્યાને સ્થૂળકેશ ઋષિના આશ્રમ પાસે ત્યજી દીધી અને નદીકિનારે તેને મૂકીને તે ચાલી ગઈ. ત્યાર પછી અમર દેવકન્યા જેવી તેજસ્વી અને તેજથી પ્રજ્વલિત, નિર્જન નદીકિનારે ત્યજાયેલી તથા બાંધવજનો વિનાની તે કન્યાને તેજસ્વી મહાન ઋષિ સ્થૂળકેશે જોઈ. બ્રાહ્મણશ્રેષ્ઠ અને મુનિશ્રેષ્ઠ એવા સ્થૂળકેશને તે કન્યા જોઈને દયા આવી અને તેઓ તેને લઈ આવ્યા, તેનું પાલન કરવા લાગ્યા. ઋષિના આશ્રમમાં તે કમળ સમાન સુંદર અને શુભા કન્યા મોટી થવા લાગી. રૂપ, ગુણ અને સત્ત્વમાં તે કન્યા બધી પ્રમદરાઓમાં ઉત્તમ હતી એટલે મહર્ષિએ તેનું નામ પ્રમદરા રાખ્યું. ધર્માત્મા, આત્મશક્તિવાળા રુરુ તે આશ્રમમાં પ્રમદરાને જોઈને કામવશ થયા. ભૃગુવંશી રુરુએ પોતાના મિત્રો દ્વારા પિતા પાસે પોતાની ઈચ્છા જણાવી રુરુના પિતા પ્રમતિ (ચ્યવન અને સુકન્યાપુત્ર) યશસ્વી સ્થૂળકેશ પાસે ગયા. પ્રમદરાના પિતા સ્થૂળકેશે તે કન્યા રુરુને આપી દીધી. ઉત્તર ફાલ્ગુની નક્ષત્રમાં તેમની વિવાહતિથિ પણ નક્કી કરી દીધી. વિવાહના થોડા દિવસ અગાઉ અલૌકિક રૂપવતી એવી તે કન્યા સખીઓ સાથે રમતી હતી ત્યારે ત્રાંસા સૂતેલા લાંબા સાપને ન જોયો અને મૃત્યુની ઈચ્છાવાળી પ્રમદરાએ કાળ પ્રેરિત થઈને તે સાપ પર પગ મૂકી દીધો. સર્પદંશથી પ્રમદરા નિષ્પ્રાણ થઈને જમીન પર પડી ગઈ અને જે દર્શનીય (જોવાલાયક) હતી તે અદર્શનીય બની ગઈ. સર્પવિષથી પ્રજ્વલિત ધરતી પર સૂઈ રહી ન હોય એવું લાગ્યું, તેના શરીરનો રંગ ઊડી ગયો હતો. અને છતાં મૃત્યુ પામેલી, પાતળી કમરવાળી પ્રમદરા વધુ સુંદર દેખાવા લાગી.

તેના પિતા સ્થૂળકેશે અને બીજા તપસ્વીઓએ પદ્મ જેવી અને ભૂમિ પર પડેલી નિર્જીવ કન્યાને જોઈ. બધા જ દ્વિજશ્રેષ્ઠ ત્યાં દયા આણીને ભેગા થયા, સ્વસ્ત્યાત્રેય, મહાજાનુ, કુશિક, શંખમેખલ ભરદ્વાજ, કૌણકુત્સ, આર્ષ્ટિકોણ, ગૌતમ, પ્રમતિ, તેમના પુત્ર રુરુ અને બીજા વનવાસીઓ સર્પવિષથી બળેલી અને પ્રાણહીન જોઈને રડવા લાગ્યા. રુરુ તો શોકાકુળ થઈને કરુણાસભર થઈ બહાર જતો રહ્યો. બ્રાહ્મણો ચારે બાજુ ત્યાં બેઠેલા હતા એટલે રુરુ દુઃખી થઈને ગાઢ વનમાં જઈ રડવા લાગ્યો. અતિ શોકથી વિહ્વળ થયેલો રુરુ કરુણ વિલાપ કરતો પોતાની પ્રિયા પ્રમદરાની ચિંતા કરતો શોકાતુર થઈને બોલ્યો, ‘મારો શોક વધારનારી તે તન્વાંગી પ્રમદરા ધરતી પર સૂતી છે, મારા માટે અને મારા બાંધવો માટે આથી વધારે શોકની ઘટના કઈ? જો મેં દાન આપ્યું હોય, તપ કર્યું હોય, ગુરુજનોની સારી સેવા કરી હોય તો મારી પ્રિયા સજીવન થઈ ઊઠે. જો હું જન્મથી વ્રતશીલ રહ્યો હોઉં, જિતેન્દ્રિય રહ્યો હોઉં તો આજે જ ભામિની પ્રમદરા જીવતી થઈ ઊઠે.’

દેવદૂતે કહ્યું, ‘હે રુરુ, તું દુઃખી થઈને જે કંઈ કહી રહ્યો છે તે બધું અર્થહીન છે. હે ધર્માત્મન, જેનું આયુષ્ય પૂરું થઈ ગયું હોય તેને પુનર્જીવન નથી મળી શકતું. આ દીન, અપ્સરા અને ગંધર્વની

કન્યાની આયુમર્યાદા પૂરી થઈ ગઈ છે. એટલે હે તાત, તું શોકવિહ્વળ થઈને ચિત્તને વ્યાકુળ ન કર. પરંતુ મહાત્મા દેવતાઓએ આ માટે ભૂતકાળમાં એક ઉપાય બતાવ્યો છે, જો તું એ કરવા ઈચ્છે તો પ્રમદ્વરાને પામી શકીશ.’

રુરુએ કહ્યું, ‘હે આકાશગામી દેવદૂત, દેવતાઓએ શો ઉપાય બતાવ્યો છે તે મને સારી રીતે બતાવો, એ સાંભળીને હું એ પ્રમાણે કરીશ. મને તમે ઉગારો.’

દેવદૂતે કહ્યું, ‘હે ભૃગુનંદન, રુરુ, જો તું આ કન્યાને તારા આયુષ્યનો અડધો ભાગ આપી દે તો આમ કરવાથી તારી ભાર્યા પ્રમદ્વરા જીવતી થાય.’

રુરુએ આ સાંભળી કહ્યું, ‘આકાશગામી ઉત્તમ દેવદૂત, હું આ કન્યાને મારા આયુષ્યનો અડધો ભાગ આપું છું. શૃંગાર, રૂપ અને આભરણોવાળી મારી પ્રિયા ફરી જીવતી થાય.’

ત્યાર પછી ઉત્તમ દેવદૂત અને ગંધર્વરાજ બંને ધર્મરાજ પાસે જઈને કહેવા લાગ્યા, ‘હે ધર્મરાજ, જો તમે સંમત થાઓ તો રુરુની મૃત પત્ની પ્રમદ્વરા રુરુના અડધા આયુષ્ય વડે જીવતી થાય.’

ધર્મરાજે કહ્યું, ‘હે દેવદૂત, તમે જો એવું ઈચ્છતા હો તો ભલે રુરુની પત્ની પ્રમદ્વરા રુરુના અડધા આયુષ્ય વડે ફરી જીવતી થાય.’

ધર્મરાજે એવું કહ્યું, એટલે વરવર્ણિની (સુંદરી) પ્રમદ્વરા તે રુરુનું અડધું આયુષ્ય મેળવીને જાણે ઊંઘમાંથી ઊઠી હોય તેમ બેઠી થઈ. ભવિષ્યમાં લોકો જોઈ શકશે કે ઉત્તમ તેજસ્વી રુરુના દીર્ઘ આયુષ્યનો અડધો હિસ્સો ભાર્યાના નિમિત્તે ખરચાઈ ગયો હતો.

ત્યાર પછી રુરુ અને પ્રમદ્વરાના પિતાઓએ ખૂબ જ આનંદિત થઈને શુભ દિવસે તેમનો વિવાહ કરી દીધો. તે બંને પરસ્પરના હિતની ઈચ્છા કરતા કીડા કરવા લાગ્યા. કમળતંતુ જેવી રૂપવતી દુર્લભા ભાર્યા પામીને તે વ્રતધારી રુરુએ તે સર્પજાતિના વિનાશની પ્રતિજ્ઞા લીધી. સાપને જોતાં વેંત તે કોધે ભરાતો હતો અને લાકડી વડે, પોતાની શક્તિ વડે તેને મારી નાખતો હતો. એક દિવસ તે વિદ્વાન રુરુ ગાઢ વનમાં ગયો અને ત્યાં તેણે એક ઘરડા ડુંડુભને જોયો. કોધે ભરાયેલો રુરુ કાલદંડ જેવી લાકડી ઉગામીને એને મારી નાખવા ગયો ત્યાં ડુંડુએ કહ્યું, ‘હે તપોધન, મેં તારો કોઈ અપરાધ આજે કર્યો નથી, તો તું કોધે ભરાઈને મને શા માટે મારે છે?’

રુરુએ કહ્યું, ‘એક સાપે મારી પ્રાણસમાન ભાર્યાને ડસી હતી, એટલે મેં આવો ભયાનક નિર્ણય કર્યો છે કે હું જ્યારે જ્યારે કોઈ સાપને જોઈશ ત્યારે ત્યારે તેને મારી નાખીશ. એટલે જ તમને મારી નાખવા માગું છું. આજે તમે જીવનથી મુક્ત થઈ જશો.’

તે સાપ બોલ્યો, ‘હે વિપ્ર, જે સાપ માનવીઓને ડસે છે તે બીજા પ્રકારના હોય છે, એટલે સાપની ગંધ આવતા વેંત ડુંડુભની હિંસા કરવી યોગ્ય નથી. ડુંડુભ જાતિના સાપ અનર્થ ભોગવવામાં તો બીજા સાપ જેવા જ છે. પણ બંનેના સ્વભાવ જુદા છે. અમંગલ અને દુઃખ ભોગવવામાં બંને સરખા છે, પણ બંનેનાં સુખ જુદાં જુદાં છે. તું ધર્મવિદ છે તો પછી તારે ડુંડુભ જાતિના સાપની હિંસા કરવી ન જોઈએ.’

ત્યારે ભયથી વ્યાપ્ત રુરુએ તે સાપની એવી વાત સાંભળીને તે ડુંડુભને ઋષિ માનીને તેની હત્યા ન કરી.

રુરુએ તેને ધીરજ બંધાવીને કહ્યું, ‘હે ભગવન્ તમે કહો જોઈએ, આવી દશા કેવી રીતે તમને પ્રાપ્ત થઈ?’

હુંભે કહ્યું, ‘હે રુરુ, હું ભૂતકાળમાં સહસ્રપાત નામનો ઋષિ હતો, પછી એક બ્રાહ્મણના શાપથી હું સાપ થયો. બગમ નામનો એક સત્યવાદી, તપોબળયુક્ત બ્રાહ્મણ મારો મિત્ર હતો. એક દિવસ શિશુચેષ્ટા કરીને મેં અગ્નિહોત્ર કરી રહેલા મેં મિત્રને ઘાસનો સાપ બનાવીને તેને બીવડાવ્યો, એટલે તે મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો.

પછી જ્યારે તે વ્રતધારી, સત્યવાદી તપોધન ભાનમાં આવ્યો ત્યારે જાણે મને ક્રોધાગ્નિથી દગાડતો હોય તેમ બોલ્યો,

‘તેં જેવી રીતે મને ભયભીત કરવા માટે આ નિર્જીવ ઘાસનો આ સાપ બનાવ્યો છે એ જ રીતે મારા ક્રોધથી તું પણ નિઃસત્ત્વ સાપ થઈશ.’

હું તેની તપસ્યાના સામર્થ્યથી પરિચિત હતો એટલે અતિ ચિંતાતુર થઈને તે વનવાસી ઋષિને કહેવા લાગ્યો. ત્વરાથી સંભ્રમપૂર્વક તેના ચરણોમાં મેં પ્રણામ કર્યા અને હાથ જોડીને તેની સામે ઊભો અને હું બોલ્યો, ‘મેં તો હસતાં હસતાં મિત્ર માનીને આવું કર્યું છે. હે બ્રહ્મન્, આ શાપ પાછો ખેંચી લે.’

પછી મને અતિ ઉદાસ ચિત્તવાળો જોઈને તે તપોધને વ્યથિત થઈને વારે વારે ઉષ્ણ નિઃશ્વાસ નાખીને તે કહ્યું, ‘મેં જે કહ્યું છે તે મિથ્યા તો નહીં થાય. હે વ્રતધારી, હું જે કહું છું તે સાંભળ. મારી આ વાત નિત્ય હૃદયમાં રાખજે. પ્રમતિને રુરુ નામનો પુત્ર થશે અને તેને જોઈને તારો આ શાપ નિર્મૂળ થશે. તું જ પ્રમતિનો પુત્ર પવિત્ર, પ્રસિદ્ધ રુરુ છે. એટલે અત્યારે મારું સ્વરૂપ પામીને તને હિતકારક કહીશ.

અહિંસા પરમ ધર્મ છે, બધા જ જીવોનો એ ધર્મ છે, એટલે બ્રાહ્મણે બધાં પ્રાણીઓમાં કોઈની હિંસા ન કરવી. હે તાત્, એવું પહેલેથી મનાય છે કે બ્રાહ્મણો શાંત ચિત્તવાળા, વેદ-વેદાંગના જાણકાર અને બધાં પ્રાણીઓના અભયદાતા બનીને જ જન્મે છે. અહિંસા, સત્ય વચન અને ક્ષમા વેદાભ્યાસ કરતાં પણ વધુ પરમ ધર્મ બ્રાહ્મણો માટે મનાયા છે. દંડધારણ, ઉગ્રતા, પ્રજાપાલન ક્ષત્રિયોનો ધર્મ છે, તે તમારા માટે મંગલદાયક નથી. આ ક્ષત્રિયનાં જ કર્મ છે. હે ધર્માત્મા, ભૂતકાળમાં રાજા જનમેજયના સર્પયજ્ઞમાં સાપની હિંસા થઈ હતી, પણ તપોબળવાળા, બળવાન, વેદવેદાંગના જાણકાર આસ્તિક મુનિએ એ સર્પયજ્ઞમાં ભયભીત સર્પોની રક્ષા કરી હતી તે કથા સાંભળ.’

રુરુએ પૂછ્યું, ‘હે દ્વિજશ્રેષ્ઠ તાત, રાજા જનમેજયે કેવી રીતે સાપોનો વિનાશ કર્યો, તેનું શું કારણ હતું? આસ્તિક મુનિએ શા માટે તેમને હિંસામાંથી વાર્યા? હું આ બધું સાંભળવા માગું છું.’

ઋષિએ કહ્યું, ‘હે રુરુ, તું બ્રાહ્મણોના મોઢે એ આસ્તિકની દીર્ઘ કથા સાંભળીશ.’ એમ કહી તે ઋષિ અદૃશ્ય થઈ ગયા.

રુરુ એ ઋષિને જોવાની ઈચ્છાથી વનમાં ચારે બાજુ દોડ્યો, છેવટે થાકીને તે ભૂમિ પર પડી ગયો. પછી ભાનમાં આવીને પિતા પાસે જઈને તેણે બધી વાત કરી અને તેણે પૂછ્યું એટલે તેના પિતાએ એ આખી કથા પહેલેથી છેલ્લે સુધી કહી સંભળાવી.

(આદિ પર્વ, ૮થી ૧૨)

દ્રૌપદીના જન્મની કથા

(દ્રોણાચાર્ય દ્રુપદ સામે વેર લેવા પાંડવોને કહ્યું, અને પાંડવો દ્રુપદને હરાવીને લઈ આવ્યા, રાજ્યનો અડધો ભાગ દ્રોણાચાર્યને આપવો પડ્યો. હવે દ્રુપદ આ અપમાનનો બદલો લેવા માટે રાતદિવસ ચિંતા કરે છે.)

દ્રુપદ પુત્રપ્રાપ્તિ માટે બહુ પ્રયત્નો કરે છે, દ્રોણાચાર્યનો પ્રભાવ ક્ષત્રિયો કરતાં કેવી રીતે ચડિયાતો હોઈ શકે એ વાત દ્રુપદ સમજી શકતા નથી. એક વાર તે ફરતા ફરતા કલ્માષપાદ રાજાના નગર પાસે બ્રાહ્મણોના નિવાસસ્થાને જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં બધા બ્રાહ્મણો સ્નાતક હતા, વ્રતનિષ્ઠ હતા, ભાગ્યશાળી હતા. ત્યાં આજ ઉપયાજ નામના બે બ્રાહ્મણોને બધાથી ચઢિયાતા જોયા અને તેમને આમંત્રણ આપ્યું, બંનેની પરીક્ષા કરીને નાના ઉપયાજને બોલાવ્યા. તેમની પૂજા કરી ને બધી ઈચ્છાઓ પૂરી કર્યા પછી કહ્યું, ‘હે બ્રાહ્મણ, મારે દ્રોણનો વધ કરે એવો એક પુત્ર જોઈએ છે. હું તમને દસ કરોડ ગામ આપીશ. અથવા તમારી જે કોઈ ઈચ્છા હોય તે મને કહેજો, હું આપીશ.’ પણ એ ઋષિએ એવો યજ્ઞ કરાવવાની ના પાડી. છતાં રાજા ઋષિને પ્રસન્ન કરતો રહ્યો. એક વર્ષ પછી ઉપયાજે રાજાને કહ્યું, ‘એક વાર મારા મોટાભાઈ વનમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા, ત્યાં રસ્તામાં પડેલું એક ફળ ઊંચકી લીધું. એ સ્થળ પવિત્ર છે કે નહીં તેની કશી ચિંતા તેમણે કરી નહીં. હું તેમની પાછળ પાછળ ચાલતો હતો, એટલે તેમની આ ઘટના જોઈ લીધી. એ દોષવાળા ફળને ઊંચકવામાં તેમને કશું ખરાબ ન લાગ્યું. એ ફળ વિશે કશો વિચાર તેમને ન આવ્યો. ગુરુકુલમાં રહીને અધ્યયન કરતા હતા ત્યારે કોઈએ ખાધેલી વસ્તુઓ પણ ખાઈ લેતા હતા. તેઓ હમેશા અન્નનો મહિમા કરતા હતા. એટલે મને લાગે છે કે તેમને ગમે તેવા ફળ સામે વાંધો નથી. તમે તેમની પાસે જાઓ, તેઓ તમારો યજ્ઞ ચોક્કસ કરાવશે.’

હવે દ્રુપદને તો યાજ બ્રાહ્મણની નિંદા કરવાનું મન થયું પણ પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ થાય એ વધારે મહત્ત્વનું હતું એટલે રાજા યાજ પાસે ગયા અને તેમને રિઝવીને બોલ્યા, ‘હે બ્રાહ્મણ, તમે મારો યજ્ઞ કરાવી આપો. હું તમને એંસી હજાર ગાયો આપીશ. હું દ્રોણનો દુશ્મન છું, વેરની આગ મને જંપવા દેતી નથી, કૃપા કરીને મને શાંતિ સંપડાવી આપો. બ્રહ્મવિદ્યા જેઓ જાણે છે તે બધામાં દ્રોણને કોઈ હંફાવી ન શકે. તેમણે મને હરાવ્યો છે. તેઓ કૌરવોના ગુરુ છે, તેમને હરાવે એવો કોઈ ક્ષત્રિય રાજા આ સંસારમાં નથી. તેમનું ધનુષ છ હાથ લાંબું છે. તેમનાં બાણો વડે બધા જીવોનું મૃત્યુ થઈ જશે. ભારદ્વાજ દ્રોણ ક્ષત્રિય તેજને સાવ ઝાંખું કરી રહ્યા છે. તેઓ તો જાણે બીજા પરશુરામ છે. તેમનાં બાણોની વર્ષાથી સામે કોણ ઊભું રહી શકે? અગ્નિની જેમ તેઓ બ્રાહ્મતેજ અને ક્ષત્રિયતેજને ભેગું કરીને શત્રુઓનો નાશ કરે છે. તેમના આ બંને તેજ કરતાં તમારું બ્રાહ્મતેજ ચઢિયાતું છે. વેદોના જાણકાર છો, એટલે હું તમારા બ્રાહ્મતેજની શરણાગતિ સ્વીકારું છું. તમે મારું કામ કરી આપો. દ્રોણનો નાશ કરનાર પુત્ર અપાવો. હું તમને દસ કરોડ ગાય આપીશ.’

યાજે એ રાજાની માગણીનો સ્વીકાર કર્યો, પછી તેઓ યજ્ઞકાર્યનો ગંભીરતાથી વિચાર કરવા લાગ્યા. ઉપયાજને મદદ કરવા વિનંતી કરી. અને યાજે તો દ્રોણનાશ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. પછી રાજા દ્રુપદને કહ્યું, ‘તમે જેવો પુત્ર માગશો તેવો તમને મળશે. તે પુત્ર બળવાન, તેજસ્વી, પરાક્રમી હશે.’

પછી તો રાજાએ દ્રોણનો વિનાશ કરે એવા પુત્રને મેળવવાનો બધો ઉપાય જાણીને યજ્ઞ માટેની બધી સાધનસામગ્રી મંગાવી અને યજ્ઞકાર્યનો આરંભ કર્યો. હવન પૂરો થયો એટલે યાજે રાણીને બોલાવી, ‘તમે હવિ લેવા મારી પાસે આવો. તમને પુત્ર અને પુત્રી થશે.’

રાણીએ કહ્યું, ‘મારું મોં કંકુવાળું છે, બીજા સુગંધિત પદાર્થો લગાવ્યા છે એટલે થોડો વિલંબ કરો, હું સ્વચ્છ થઈને આવું છું.’

યાજે કહ્યું, ‘હવનના બધા પદાર્થો ઉપયાજે મંત્રેલા છે, મેં પણ તે સિદ્ધ કર્યા છે. એટલે હવે તમે આવો-ન આવો, ફળ તો મળશે જ.’

એમ કહી યાજે અગ્નિમાં સંસ્કારેલા હાથને હોમી દીધો એટલે એમાંથી એક કુમાર પ્રગટ્યો. અગ્નિની જ્વાળા જેવો તેનો વર્ણ હતો. માથે મુગટ હતો, કવચવાળો હતો, તલવાર અને ધનુષબાણ તેના હાથમાં હતા. વારે વારે સિંહગર્જના કરતો રથ પર ચઢી ગયો અને રથ દોડાવવા લાગ્યો. પાંચાલ લોકોએ ભારે હર્ષનાદ કર્યો. ત્યાં આકાશવાણી થઈ. ‘આ રાજકુમારે દ્રોણવધ કરવા માટે જન્મ લીધો છે. પાંચાલોની કીર્તિ વધશે, રાજાનું દુઃખ દૂર કરશે.’

પછી યજ્ઞવેદીમાંથી સુંદર કાયાવાળી એક કુમારિકા પ્રગટી. પદ્મપલાશ જેવી આંખો, કાળા અને વાંકડિયા વાળ, જોતાં એમ જ લાગે કે દેવકન્યા માનવરૂપે આવી છે. તેના કમળ જેવા શરીરની સુવાસ એક યોજન સુધી પ્રસરી. સંસારભરમાં તેની બરાબરી કરી શકે એવી હતી. તેના જન્મ વખતે પણ આકાશવાણી થઈ, ‘આ કૃષ્ણા બધી સ્ત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ અને ક્ષત્રિયોનો નાશ કરનારી થશે. દેવતાઓનું કાર્ય આ સુંદરી દ્વારા પાર પડશે. તેને કારણે ક્ષત્રિયોમાં ભય જન્મશે.’

આ સાંભળી પાંચાલ નગરના લોકો હર્ષનાદ કરવા લાગ્યા. પછી દ્રુપદરાજાની રાણી આ બંને સંતાનોને જોઈને યાજ પાસે ગઈ. ‘તમે એવું કરો કે આ પુત્ર-પુત્રી બીજી કોઈ સ્ત્રીને મા માને નહીં.’ યાજે તેની માગણી સ્વીકારી. પછી રાજાનો આ કુમાર ભારે ધૃષ્ટ હોઈ, કવચકુંડળ સાથે જન્મ્યો છે એટલે એનું નામ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન. આ કન્યાનો રંગ કાળો છે એટલે તેનું નામ કૃષ્ણા.

પછી દ્રોણ ગુરુએ પાંચાલ રાજાના પુત્રને પોતાને ત્યાં બોલાવીને અસ્ત્રવિદ્યા શીખવી. એ રીતે પોતાને મળેલા અડધા રાજ્યનો બદલો વાળી આપ્યો.

(આદિ પર્વ, ૧૫૫)

શિશુપાલકથા

(રાજસૂય યજ્ઞમાં કોની પૂજા પહેલાં થવી જોઈએ એ પ્રશ્ન જ્યારે ઊભો થાય છે ત્યારે ભીષ્મ શ્રીકૃષ્ણની પૂજાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે. આ વાતનો વિરોધ જોરશોરથી શિશુપાલ કરે છે, એટલું જ નહીં તે શ્રીકૃષ્ણને અને ભીષ્મને ગાળો આપે છે. ભીમ કોધે ભરાઈને શિશુપાલને મારવા જાય છે ત્યારે ભીષ્મ એને રોકે છે અને શિશુપાલના જન્મની કથા કહી સંભળાવે છે.)

શિશુપાલ જન્મ્યો ત્યારે તેને ત્રણ આંખ હતી અને ચાર હાથ હતા. વળી જન્મતાંવેંત તેણે ગધેડાના સ્વરમાં ચીસ પાડી હતી. આથી તેના માતાપિતા અને સ્વજનો બી ગયા, તેનું આવું વિકૃત શરીર જોઈને તેનો ત્યાગ કરવાનો વિચાર કરતા હતા. ચેદિરાજ અને રાણી, મંત્રી, પુરોહિત ચિંતાતુર થઈ ગયા. તેમની બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ. ત્યારે આકાશવાણી થઈ, ‘તમારો આ પુત્ર બળવાન અને શ્રીમાન થશે, તમને એનાથી કશો ભય નડશે નહીં, એટલે ગભરાયા વિના તેને ઉછેરો. તમારા કોઈ પ્રયત્નથી તેનું મૃત્યુ નહીં થાય. હજુ તેનો કાળ આવ્યો નથી. તેનું મૃત્યુ કોઈ શસ્ત્રથી થશે અને તેની હત્યા કરનારાનો જન્મ થઈ ચૂક્યો છે.’

આ સાંભળીને પુત્રપ્રેમથી આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયેલી તેની મા બોલી, ‘મારા પુત્ર માટે જે કોઈએ આ વાણી સંભળાવી છે, તેને મારાં વંદન. એક વાત મારે હજુ જાણવી છે. મારા પુત્રનો વધ કોણ કરશે?’

ફરી આકાશવાણી સંભળાઈ, ‘જે વ્યક્તિ આ બાળકને લે અને તેના બે હાથ અને ત્રીજી આંખ ખરી પડે તે વ્યક્તિ આને મારશે.’ ત્રણ આંખો અને ચાર હાથવાળા તે બાળકની વાત તથા આકાશવાણીની વાત સાંભળીને ચારે દિશાઓમાંથી રાજાઓ બાળકને જોવા આવ્યા. ચેદિરાજ આવનારાઓની પૂજા કરીને પોતાના બાળકને પ્રત્યેક રાજાના ખોળામાં મૂકતા હતા. સેંકડો રાજાઓના ખોળામાં બાળકને મૂકવા છતાં તેના વધારાનાં અંગ એવાં ને એવાં જ રહ્યાં. ત્યાર પછી બલરામ અને કૃષ્ણ પોતાની ફોઈને મળવા ચેદિનગર આવ્યા. બધાનાં ખબરઅંતર પૂછીને બંને આસન પર બેઠા. રાણીએ પુત્રને કૃષ્ણના ખોળામાં મૂક્યો. જેવો શિશુપાલ ખોળામાં મુકાયો તેવા જ તેના બે હાથ અને ત્રીજી આંખ ખરી ગયા. આ જોઈ માતા બહુ ડરી ગઈ અને કૃષ્ણ પાસે વરદાન માગ્યું. ‘કૃષ્ણ, હું ભયભીત થઈ ગઈ છું. મને એક વરદાન આપો. તમે તો દુઃખીઓનાં દુઃખદર્દ દૂર કરો છો, ભયભીતોને અભય બનાવો છો.’

આ સાંભળી કૃષ્ણે કહ્યું, ‘તમે બીશો નહીં. બોલો, શું વરદાન આપું? શક્ય હશે કે અશક્ય હશે, હું તમારી વાત માનીશ.’

શ્રીકૃષ્ણની વાત સાંભળીને માતાએ કહ્યું, ‘તમે શિશુપાલના અપરાધ માફ કરતા રહેજો.’

‘તમારો પુત્ર વધયોગ્ય હોવા છતાં હું તેના સો અપરાધ માફ કરીશ. એટલે હવે દુઃખી ન થતાં.’

(સભાપર્વ, ૪૦)

વાતાપિ અને ઈલ્વલની કથા

ઘણાં ઘણાં વરસો પહેલાંની વાત. મણિમતિ પુરીમાં ઈલ્વલ નામનો એક રાક્ષસ. તેનો નાનો ભાઈ વાતાપિ. એક દિવસ તે રાક્ષસ કોઈ તપસ્વી ઋષિ પાસે જઈ ચડ્યો. તે બોલ્યો, 'તમે મને ઈન્દ્ર જેવા એક પુત્રનું વરદાન આપો.' ઋષિએ તેને એવું કોઈ વરદાન આપ્યું નહીં, એટલે રાક્ષસ તો રાતોપીળો થઈ ગયો. પણ તે ઋષિએ બીજો આશીર્વાદ આપ્યો, 'તું જે મરેલા પુરુષનું નામ દઈને બોલાવીશ તે જીવતો થઈને તારી પાસે આવશે.'

હવે રાક્ષસ તો એ વાત સાચી પડે છે કે નહીં તે જોવા બેઠો. તેણે પોતાના ભાઈ વાતાપિને બકરો બનાવ્યો, મંત્રીને તે રાંધ્યો, પછી એ જ બ્રાહ્મણને ખવડાવી દીધો. ભોજન પછી ઈલ્વલે પોતાના ભાઈને બૂમ પાડી, 'વાતાપિ.' આ બૂમ સાંભળીને વાતાપિ તો પેલા બ્રાહ્મણનું પેટ ફાડીને હસતો હસતો બહાર આવી ગયો. આમ તે પાપી રાક્ષસ દરરોજ બ્રાહ્મણને ભોજન આપીને તેમને મારી નાખવા લાગ્યો.

એક વખત અગત્ય ઋષિએ જોયું તો તેમના બધા પિતૃઓ અવળા માથે કોઈ ખાડામાં લટકતા હતા. (સરખાવો, આસ્તિક પર્વમાં જરત્કારુ પણ પોતાના પિતૃઓને અવળા માથે લટકતા જુએ છે.) એ જોઈને તેમણે પૂછ્યું, 'તમારી આવી દશા કેવી રીતે થઈ?'

આ સાંભળી પિતૃઓએ કહ્યું, 'અમારા સંતાનો નાશ પામ્યા છે, આ કારણે આવી દશા થઈ છે. અગત્ય, અમે તારા પિતૃઓ છીએ, તારે કોઈ પુત્ર નથી એટલે સંતાનપ્રાપ્તિની ઈચ્છાથી આ ખાડામાં લટકીએ છીએ. જો તને પુત્ર નહીં થાય તો આ નરકમાંથી અમારી મુક્તિ નહીં થાય. એટલે તું પુત્રને જન્મ આપ.'

અગત્ય ઋષિ તો હતા સત્યવાદી અને ધર્મનિષ્ઠ. તેમણે પિતૃઓને કહ્યું, 'હે પિતૃઓ, હું તમારી ઈચ્છા પાર પાડીશ. તમે હવે દુઃખી ન થતા.' હવે પુત્રને જન્મ કેવી રીતે આપવો? કેવી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવું? મારા જેવી, મને લાયક કોઈ સ્ત્રી તો મને દેખાતી નથી. એટલે જે જે પ્રાણીના જે જે અંગ ઉત્તમ હતાં તેમાંથી એક ઉત્તમ સ્ત્રી સર્જી. હવે વિદર્ભરાજ પણ સંતાનપ્રાપ્તિ માટે તપ કરતા હતા. એટલે અગત્ય ઋષિએ એ સ્ત્રી વિદર્ભરાજને આપી દીધી. વીજળી જેવી ચપળ, તેજસ્વી સુંદર મુખ ધરાવતી તે કન્યા રાજાને ઘેર જન્મી અને ધીમે ધીમે મોટી થવા લાગી.

પોતાને ત્યાં પુત્રી જન્મી એટલે વિદર્ભરાજે બધા બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા, બ્રાહ્મણોએ તે કન્યાને આશીર્વાદ આપી તેનું નામ લોપામુદ્રા રાખ્યું. જેવી રીતે પાણીમાં કમલિની મોટી થાય, અગ્નિમાં જ્વાળા મોટી થાય તેમ તે કન્યા પિતાને ત્યાં મોટી થવા લાગી. એમ કરતાં કરતાં તે યુવાવસ્થા પામી, અલંકાર ધારણ કરેલી સો કન્યાઓ અને સો દાસીઓ તેને વીંટળાઈને રહેતી હતી, આકાશમાં જેવી રીતે રોહિણી શોભી ઊઠે તેવી રીતે તે તેજસ્વિની કન્યા દાસીઓ અને કન્યાઓ સાથે શોભવા લાગી. લોપામુદ્રાનું શીલ ઉત્તમ. તે યુવતી બની તોય મહાન ઋષિ અગત્યના ભયથી કોઈએ તેનું માગું ન કર્યું. એ સત્યવતી

કન્યાએ પોતાના રૂપથી અપ્સરાઓને ઝાંખી કરી દીધી; એટલું જ નહીં, પોતાના ચારિત્ર્ય વડે પિતાને તથા બીજા સ્વજનોને ઝાંખા પાડી દીધા. વિદર્ભરાજને હવે ચિંતા થવા માંડી, આ પુત્રીનું લગ્ન કોની સાથે કરું?

હવે અગસ્ત્ય ઋષિએ લોપામુદ્રાને યુવાન થયેલી જાણ્યું, તેઓ વિદર્ભરાજ પાસે જઈને બોલ્યા, ‘પુત્રજન્મની ઈચ્છાથી હું લગ્ન કરવા માગું છું, એટલે તમારી પાસે આવ્યો છું. તમારી પુત્રી લોપામુદ્રા મને આપો.’

મુનિની વાત સાંભળીને રાજા તો મુંઝાઈ ગયા. અગસ્ત્ય ઋષિને ના કેમ પાડવી? અને અગસ્ત્યને પુત્રી આપવી પણ નથી. રાજાએ રાણીને બધી વાત કરી, ‘આ ઋષિ તો ભારે શક્તિવાળા, ક્રોધે ભરાય તો બધાને રાખ કરી દે.’

રાજારાણી આવી રીતે દુઃખી દુઃખી થયા હતા તે જોઈને પુત્રીએ કહ્યું, ‘તમે મારા માટે દુઃખી ન થતા. તમે અગસ્ત્ય ઋષિને હા પાડી દો. એટલે પછી તમને કશો વાંધો નહિ આવે.’

પુત્રીની વાત સાંભળીને રાજાએ વિધિપૂર્વક અગસ્ત્ય ઋષિ સાથે લગ્ન કરી દીધું.

અગસ્ત્ય ઋષિએ પછી લોપામુદ્રાને કહ્યું, ‘તું આ કિંમતી વસ્ત્રો અને અલંકાર ઉતારી નાખ.’

આ સાંભળીને દીર્ઘનેત્રવાળી તથા સુંદર સાયળ ધરાવતી લોપામુદ્રાએ બધાં કિંમતી વસ્ત્રાભૂષણ શરીર પરથી ઉતારી દીધાં. વલ્કલમાંથી બનેલાં વસ્ત્રો લોપામુદ્રાએ પહેર્યાં, હરણનું ચર્મવસ્ત્ર ઓઢ્યું, અને તે કન્યા પતિના જેવી જ બની ગઈ. પછી ઋષિ પત્ની સાથે ગંગાકિનારે જઈ તપ કરવા લાગ્યા. પત્નીને માન આપ્યું, લોપા પ્રસન્ન ચિત્તે તેમની સેવા કરવા લાગી, એવી જ રીતે અગસ્ત્ય પણ તેને ખૂબ પ્રેમ કરતા થયા.

આમ જ સમય પસાર થવા માંડ્યો. એક વાર લોપામુદ્રાને ઋતુકાળ પછી સ્નાન કરેલી જોઈ. પત્નીની સેવા, પવિત્રતા, સંયમ, શોભા, રૂપથી પ્રસન્ન થઈને અગસ્ત્ય ઋષિએ સહવાસની ઈચ્છાથી તેને બોલાવી.

લોપામુદ્રા હાથ જોડીને લજ્જાભાવ સાથે અગસ્ત્ય ઋષિને કહેવા લાગી, ‘પુરુષ સંતાન માટે જ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરે છે, પણ મારા હૃદયમાં તમારા માટે જે પ્રેમ છે તેને પણ તમે સફળ કરી શકો છો. હું મારા પિયરમાં બહુ સુંદર સ્થાને સૂતી હતી. તમે એવા જ સ્થાન અને પથારી પર મારી સાથે સુખ ભોગવો. મારી ઈચ્છા છે, તમે સુંદર આભૂષણો પહેરો, માળા ગળામાં રાખો. હું પણ દિવ્ય આભૂષણો પહેરીને ઈચ્છા થાય તેવી રીતે હરુંકરું.’

અગસ્ત્યે કહ્યું, ‘અરે લોપામુદ્રા, તારા પિતાને ત્યાં જેટલી સંપત્તિ હતી તેટલી મારી પાસે નથી.’

‘તમે તપસ્વી. આખા જગતમાં જેટલી લક્ષ્મી છે તે બધી એ તપના પ્રભાવથી અહીં લાવી શકો.’

‘તારી વાત તો સાચી. પણ એમ કરવાથી મારું તપ ઝાંખું થાય. મારું તપ ઓછું ન થાય એવો કોઈ ઉપાય બતાવ.’

‘હે ઋષિ, હવે મારા ઋતુકાળનો બહુ ઓછો સમય બચ્યો છે, અને બીજી કોઈ રીતે હું તમારી

પાસે આવવા માગતી નથી. તમારા ધર્મને નષ્ટ પણ નથી કરવો. એટલે મેં જે કહ્યું છે તે કરો.’

આ સાંભળી અગસ્ત્યે કહ્યું, ‘હવે જો તે આવો જ નિશ્ચય કરી રાખ્યો હોય તો ભલે. હું ધન લેવા જઈ છું.’

શ્રુતર્વા રાજા પાસે સૌથી વધુ ધન છે એમ માનીને ઋષિ તેમની પાસે ધન માગવા ગયા. રાજાએ જ્યારે જાણ્યું કે અગસ્ત્ય ઋષિ આવી રહ્યા છે ત્યારે મંત્રીઓને લઈને તેમને સત્કારવા ગયા. રાજાએ વિધિપૂર્વક તેમનો સત્કાર કરી આગમનનું કારણ પૂછ્યું.

‘રાજન્, હું તમારી પાસે ધનની ઈચ્છાથી આવ્યો છું. બીજાઓને નુકસાન ન થાય એવી રીતે મને તમારી શક્તિ પ્રમાણે ધન આપો.’ આ સાંભળી રાજાએ પોતાની આવકજાવકનો હિસાબ ધરી દીધો, ‘આમાંથી જે યોગ્ય લાગે તે લઈ જાઓ.’

અગસ્ત્ય ઋષિને રાજાની આવક-જાવક સરખી લાગી, આમાંથી કશું લઈએ તો બીજાઓ દુઃખી થશે. એટલે અગસ્ત્ય શ્રુતર્વા રાજાને લઈને વદ્ય રાજા પાસે ગયા. એ રાજાએ પણ સામે ચાલીને તેમનું સ્વાગત કર્યું. તેમની પૂજા વિધિવત્ કરીને પૂછ્યું, ‘બોલો, તમે મારા ઉપર કૃપા કરી છે, હવે આવવાનું કારણ કહો.’

અગસ્ત્યે કહ્યું, ‘અમે બંને તમારી પાસે ધનની ઈચ્છાથી આવ્યા છીએ. તમારી શક્તિ પ્રમાણે, બીજાને નુકસાન ન થાય એવી રીતે અમને ધન આપો.’

એ રાજાએ પણ આવકજાવકનો બધો હિસાબ બતાવીને કહ્યું, ‘તમારી ઈચ્છા હોય તે આમાંથી લઈ જાઓ.’

અગસ્ત્ય ઋષિ તો તટસ્થ હતા. આવકજાવકના આંકડા સરખા હતા, એમાંથી કશું ધન લેવાય તો બીજા જીવ દુઃખી થાય. એટલે બંને રાજાઓને લઈને અગસ્ત્ય ઋષિ પુરુકુત્સના પુત્ર ત્રસદત્યુ રાજા પાસે ગયા. એ રાજાએ પણ સામે ચાલીને જઈને બધાનો આદરસત્કાર કર્યો, પછી ત્રણેને સાંત્વન આપીને આવવાનું કારણ પૂછ્યું.

અગસ્ત્ય ઋષિએ કહ્યું, ‘હે રાજન્, અમે બધા તમારી સાથે ધનની ઈચ્છાથી આવ્યા છીએ. તમારી શક્તિ પ્રમાણે, બીજાઓને નુકસાન ન થાય એ રીતે તમે અમને ધન આપો.’

એ રાજાએ પણ પોતાની આવકજાવક બતાવીને કહ્યું, ‘હવે તમને જે યોગ્ય લાગે તે પ્રમાણે માગો.’

અગસ્ત્ય ઋષિએ પણ આવકજાવક સરખાં જોઈને વિચાર્યું, ‘આ ધનમાંથી કશું લઈશું તો બીજા જીવોને નુકસાન થશે.’

એ બધા રાજા એકબીજાની સામે જોવા લાગ્યા. પછી અગસ્ત્ય ઋષિને કહ્યું, ‘આ ધરતી પર ઈલ્વલ નામનો રાક્ષસ ધનવાન છે. ચાલો, તેની પાસે જઈને ધન માગીએ.’

આમ ઈલ્વલ પાસે ગયા વિના કોઈ રીતે ધન મળી શકતું ન હતું, એટલે પછી બધા ઈલ્વલ રાક્ષસ પાસે ગયા. ઈલ્વલે તેમના આગમનના સમાચાર સાંભળીને પોતાના મંત્રીઓને લઈને તે બધાનો આદરસત્કાર કરવા ગયો. પછી તે બધાને જમાડવા માટે પોતાના ભાઈ વાતાપિને રાંધ્યો. આ ત્રણે

રાજાઓ બકરાના રૂપે વાતાપિને રાંધેલો જોઈ બેહોશ થઈ ગયા. પછી અગસ્ત્યે તે રાજાઓને કહ્યું, 'તમે કશી ચિંતા ન કરતા. હું આ રાક્ષસને ખાઈ જઈશ.'

પછી અગસ્ત્ય પ્રધાન આસન પર બેઠા, ઈલ્વલ હસતાં હસતાં તેમને ભોજન પીરસવા લાગ્યો. અગસ્ત્ય એકલા જ વાતાપિના માંસને ખાઈ ગયા. પછી ઈલ્વલે વાતાપિના નામની બૂમ પાડી. મહાત્મા અગસ્ત્યને વાઘટૂ થઈ. પોતાના ભાઈને પચી ગયેલો જોઈ ઈલ્વલ બહુ ગભરાઈ ગયો. ત્યારે હાથ જોડીને તે રાક્ષસ બોલ્યો, 'બોલો, તમે શા માટે આવ્યા છો? હું તમારી શી સેવા કરું?'

એટલે અગસ્ત્ય ઋષિએ હસતાં હસતાં કહ્યું, 'અમે તો તને ધનેશ્વર કુબેર માનીએ છીએ. આ ત્રણે રાજા એવા ધનવાન નથી. મારે ધનની બહુ જરૂર છે. તું તારી શક્તિ પ્રમાણે, બીજાઓને દુઃખ ન પહોંચે એ રીતે અમને ધન આપ.'

આ સાંભળી અગસ્ત્યને ઈલ્વલે કહ્યું, 'તમારે કેટલું ધન જોઈએ છે એ મને કહો તો હું તમને આપું.'

અગસ્ત્ય ઋષિ બોલ્યા, 'તારા મનમાં દરેક રાજાને દસ હજાર ગાય અને એટલું જ સોનું આપવાની ઈચ્છા છે. તે મનમાં આ બધાથી બમણું ધન, એક સોનાનો રથ, મનોવેગી બે ઘોડા આપવાનો વિચાર કર્યો છે. એ તપાસ કર કે એ રથ સોનાનો છે કે નહીં.'

એ રથ સોનાનો હતો. પછી રાક્ષસ બહુ ગભરાયો અને તેણે માગ્યાથી પણ વધારે ધન અગસ્ત્યને આપ્યું. આ બધું ધન-ઘોડા લઈને બધા અગસ્ત્ય ઋષિના આશ્રમે ગયા. પછી રાજાઓ પોતપોતાના નગરમાં ગયા. ધન વડે ઋષિએ લોપામુદ્રાની બધી ઈચ્છા પૂરી કરી.

'તમે મારી બધી ઈચ્છા પૂરી કરી છે. હવે તમે એક પરાક્રમી પુત્ર આપો.'

અગસ્ત્યે કહ્યું, 'હું તારા ચારિત્ર્યથી બહુ ખુશ છું. પુત્રની બાબતમાં મારો વિચાર સાંભળ. બોલ, તારે કેટલા પુત્ર જોઈએ છે? હજાર? દસ જેવા સો? કે સો સમાન દસ કે હજાર જેવો એક?'

લોપાએ કહ્યું, 'મારે એક જ પુત્ર જોઈએ છે. હજાર ખરાબ પુત્ર કરતાં એક પુત્ર સારો.'

અગસ્ત્ય ઋષિએ તેની વાત સ્વીકારીને તેની સાથે સહવાસ કર્યો. લોપા સગર્ભા થઈ. અગસ્ત્ય વનમાં જતા રહ્યા, પછી લોપાએ સાત વરસ ગર્ભ ટકાવ્યો. પછી અગ્નિ જેવો તેજસ્વી દૃઢસ્યુ નામનો પુત્ર જન્મ્યો. તે જન્મથી જ વેદ-વેદાંગ ભણવા લાગ્યો. બાળક હતો ત્યારથી તેણે પિતાને ત્યાં ઈધણની જવાબદારી ઊપાડી હતી, એટલે તેનું નામ ઈધમ્વાહ પડ્યું. આવા ઉત્તમ પુત્રને જોઈને ઋષિ આનંદ પામ્યા, તેમના પિતૃઓનો પણ ઉદ્ધાર થયો.'

(આદિ પર્વ, ૯૪થી ૯૭)

